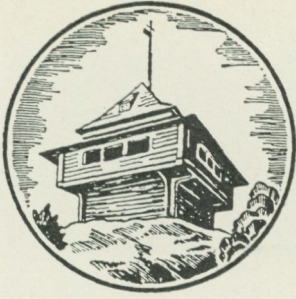

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1950**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1950

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en ölkanna av fajans, ungefär 24 cm hög och tillverkad vid Rörstrand i början av 1800-talet. En dylik pjäs kunde — liksom dess engelska förebilder, de s. k. Toby jugs — mycket väl vara en sjömansgåva, "a sailor's gift" av det slag som närmare behandlas på sid. 25. (Nordiska museet inv.-nr 115,750.)

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1950

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

SILBONAH

NÅGRA FÄLTANTECKNINGAR FRÅN RÖDINGS-
TRÄSK 1949

av Ernst Manker

Inne i skogslandet mellan Lule och Pite älvar nedanför lappmarksgränsen ligger Rödningsträsk, halvannan mil från Lule älv, närmare två mil från Pite älv och inemot en mil till de närmaste ödemarksgårdarna. Lappmarksgränsen drar förbi mer exakt 13 km i nordväst; där möter Jokkmokks socken med Udtja skogslappby, till vilken Rödningsträsk räknas som en fristående grupp, kommunalt hörande till Edefors.

Naturgeografiskt är Rödningsträsk en sjö, som ligger som ett stort silverblänke mitt i det buktande grågröna skogslandet. Kulturgeografiskt är det en liten grupp gårdar, som ligger på en ås i nordost över sjön. Till en mycket ringa del livnär sig här folket på den magra slättervallen men desto mer på en renstam, som under de senare åren blivit känd som landets bästa. Här finns de största renarna, och de försök som nu görs till renstammens förädling sker med avelsdjur från Rödningsträsk.

Renskötarna emellan talas det inte så mycket om Rödningsträsk — i varje fall har det inte skett tidigare — utan om Silbo och om silbo nah — Silbo-folket. Enligt traditionen härleder sig detta namn från en herre med det fina namnet Silfversparre, som en gång skulle ha grundat byn och renskötseln här. Det är den även i lappmarken rätt vanliga myten om en förnäm anfader, som möter oss i denna variant. Denna jävas här ej heller av folkmaterialiet, som företer vissa rätt aristokratiska typer. Den lapska arvsmassan gör sig emellertid också gällande.

Man får numera leta efter gamla lapska föremål i Rödings-träsk. När man kommer från andra sidan sjön, ser man inte ett lappviste utan en bondby uppe på åsen, och gårdarna ser rätt imponerande ut. På närmare håll finner man, att det inte kan vara mycket bevänt med jordbruket. Den dag i mitten av juli då vi först kom dit, slipades liarna, men gräset var glest och kortsnaggigt. För att få något att hänga på hässjorna hade man väntat med slåttern i det längsta, men detta ledde bara till att gräset var ganska torrt och saftlöst också. Så nog ville det till, att liarna hade gott bett. De små potatislandden var sorgkantade av nattfrost. Runt åkerns kanter var den ännu späda blasten svartbränd, medan plantorna längre in klarat sig bättre — vad det nu kunde bero på. Man hade en god förklaring till fenomenet: utmed kanterna, där dagfukten från gräset spreds ett stycke in över potatislandet, bet frosten i blasten, inne på åkern, där luften var torrare och solen kanske bättre värmt upp myllan, blev kylan inte så bitande. Men även om man kunde förklara olyckan, så var den lika kännbar. Det skulle bli ont om potatis i vinter. Nej, detta var inget land för bönder, konstaterade man, trots att folket här i flera generationer sett ut som bönder.

All materiell utrustning man här först såg var också böndernas: manbyggnader, ladugårdar, bodar och en och annan lada. Mot lagårdsväggen stod slipstenen — denna rätt invecklade slipstensanläggning man har där det sjunger i liarna långa sommarveckor. På en gård hade man monterat upp en sönderkörd slättermaskinsstomme och satt slipstenen på det ena hjulets plats, medan det andra fick tjäna till drivhjul. Det var god drift i det hjulet, och axeln gick lätt. Liar, räfsor, slädar och trygor för häst var annars det man först fick ögonen på. Än fanns det ingen körväg till bys på sommaren, men på vintern kunde man ju åka efter häst.

Även inne i stugorna var det svårt att upptäcka något lapskt. Vanlig möblering med till och med en och annan funkispjäs bland de gamla nybyggarmöblerna. Och uppe i hörnen under taket satt far och mor — kanske far- eller morföräldrarna — i jättestora inramade färgförstoringar och tittade med tidlösa

Renarna får ströva fritt i Rödningsträskskogarna, utom när de några gånger om året samlas och drivas in i en renhage för märkning, kastrering, slakt eller andra arbeten. — Foto Ernst Manker.

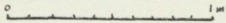
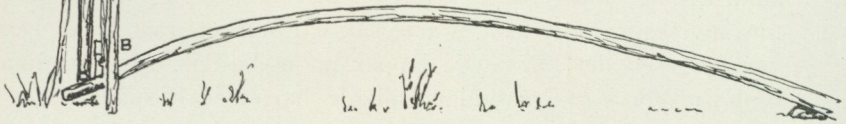
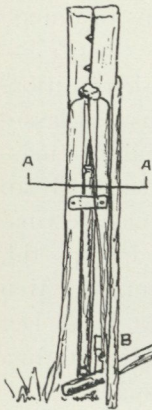
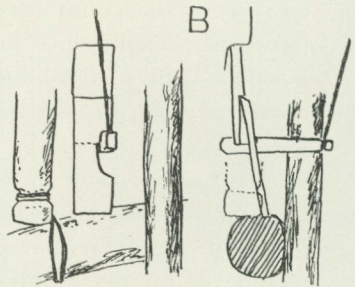
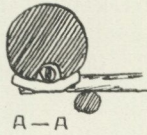
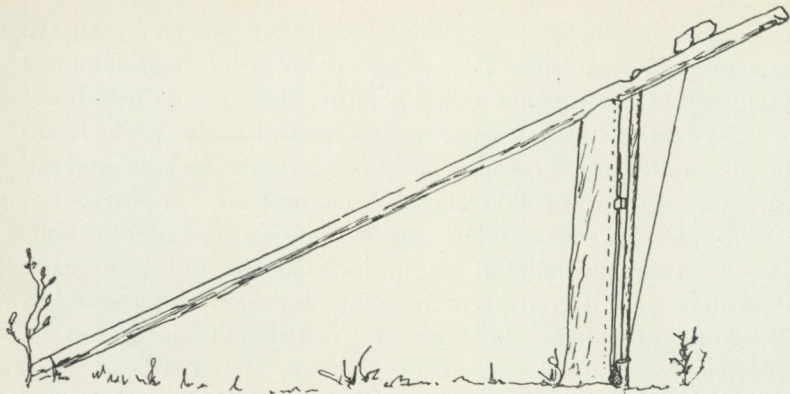
Skogsrenarna i Rödingträsk har blivit kända som landets största. En tjur av denna renstam är också ett praktfullt djur. — Foto Ernst Manker.

ateljéögon ned på livet av i dag. I en stuga låg på byrån två stora moderna dragspel, Hagströms "Excellent", med skinande beslag och högst imponerande klaviatur. Här spelade hela huset men i synnerhet far och mor, som dyrkade Jularbo-Kalle framför alla andra tonkonstnärer och fortfarande spelade upp till dans, när det var bröllop eller bal någonstans i socknen.

I en annan gård hade den sjuttiofyraårige husfadern i vint-ras satt nytt, egenhändigt byggt lock på sin fiol, som varit tyst sedan den för trettiofem år sedan slogs sönder på en dans-tillställning. Gubben ville höra sitt instrument sjunga än en gång, medan han kunde röra stråken. I en tredje gård lyste idrottspriser i nysilver och tenn från byråldor och hyllor. Här bodde Sivert Mattsson, ett av det unga 30-talets största skidlöparnamn och Utterströms kamrat i Lake Placid. Hade en reservskida funnits till hands, då han i en hård dust med ett par finska medtävlare bröt ena skidan, hade kanske även han kommit hem med olympiaguld. Nu var han såsom exklusiv renskötare och skogsmänniska den lilla renskötarbyns ordnings-man.

Hos honom fann vi de första föremålen av lapsk tradition. Det var skopor av björkmasur och knivslidor, nålhus och lassoringar m. m. av renhorn, flera gjorda av honom själv — mästerligt, så att det kändes som en smekning i handen. Och än mer kom så småningom fram ur de andra gårdarnas skryms-len: flätade askar och renostformar från mormödrarnas tid, bandskedar, skidhyvlar, färdkisor och renseldon m. m. Men inte mycket var det hela. Varje sak var som ett rart fynd. Det var längesen det här levde lappar på nomadvis. Men ståtliga renhorn, torrkött, renhudar, spilade härnor och spånade bel-lingar var det gott om — sådant som hörde renskötselns till av i dag och alltid.

En dag gjorde vi en exkursion ut över renarnas höstland, Slättberget. Vi ville se, om några kulturlämningar kunde göm-ma sig även ute i markerna. Gamle Mikaelson, gubben med fiolen och byns äldste, var nu vår ciceron och sagesman. Lätt som en getarpojke gick han före över de barrhala skogsliderna, de gungande mosstuvorna och de kilometerlånga myrspäng-

Runo Johanson

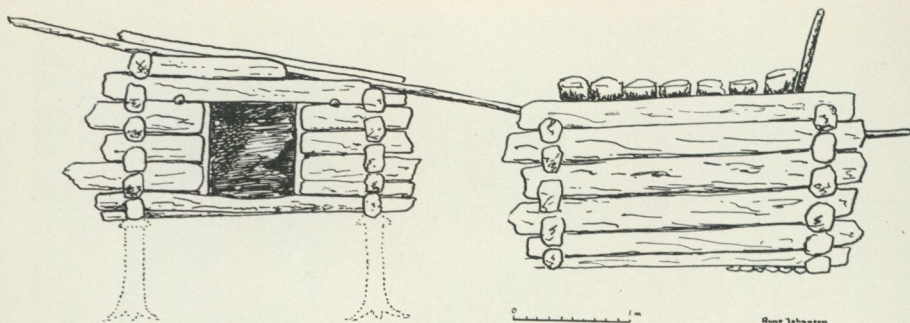
Järvgiller på Slättberget, Rödningsträsk. Beskrivning sid. 206.
Teckningar av Runo Johanson.

Järvgillrets sprättbåge (se sid. 204) driver ett spjut upp genom hålet i stockparet. Foto förf.

erna. Han ville visa oss några järvgiller, som han gjort för trettio år sedan. Det var under förra världskriget som järven senast härjade så förskräckligt här. Den besten var överallt framme men svår att komma åt. Han slet upp halsen på renarna, och ofta bet han av huvudet helt och hållet och satte det högt uppe i ett träd — alldeles som lapparna en gång gömde sitt renkött uppe i en njalla. Mikaelson förundrade sig över den rackarens styrka, för han är ju inte så stor. En gång hade han sålunda slitit av huvudet på en av de största härkarna, och det var på hösten, när hornen var som störst. Med den där besvärliga bördan hade han ränt uppför en granstam, genom allt grenverket, och satt fast bytet högt uppemot toppen. Men man gillrade och sköt och lyckades till slut bli av med den plågan. Då kom i stället lon, och den har man inte alldeles blivit kvitt än. Men järven var värre.

Trots de trettio åren stod järvgillren kvar, tre stycken. Inte utgjorde de någon fara för järven längre, men vi kunde mycket

En aite, köttbod, som en gång stått på fyra rotstolpar. Slättberget, Rödningsträsk. Teckningar av Runo Johanson.

väl se, hur de var beskaffade. Gillren var av gammal känd typ, jägarlistigt utspekulerad, tillämpad med smärre variationer på skilda håll. Här var i samtliga fall ett par 4 m långa stockar lagda i ca 30 graders vinkel mot en 1,5 m hög stubbe. I stubben gick en ränna nerifrån roten mot ett hål i stockparet, och i denna ränna löpte ett spjut med järnspets, drivet av en gillrad sprättbåge av stammen från en hård myrgran. Lockbetet hade varit anbringat utemot stockparets ände, så pass bortom spjuthålet, att när järven slet i det och gillret utlöstes, rändes spjutet underifrån genom hålet in i djurets kropp.

Vi gjorde även andra fynd från gammal tid. En knuttimrad köttbod, en lapsk aite, som en gång stått på fyra stolpar, låg nu nere i mossan. Och skogslapparnas gamla timmerhage fann vi belägg för även här med ett en gång säkert praktfullt exemplar, 75 m i diameter och med 32 stocklängder. Här hade stora hjordar varit inne, byns samlade renmassa.

Mer gåtfull var en mindre hage, som trädde i dagen först vid en närmare undersökning. Här hade en stenhage legat till grund, och över denna hade knutats en timmerhage. Diametern var högst 25 m. Här hade sannolikt endast en enskild familj haft sina renar för mjölkning, och sålunda var detta — liksom ostformarna inne i bodarna — ett vittnesbörd om gammal in-

Här som överallt bland lapparna skär renskötaren med vissa snitt sitt märke i kalvarnas eller ungdjurens öron. Renmärket är lagligen inregistrerat. — Foto Ernst Manker.

*Rödningsträsk saknar inte musikaliska talanger. I sin isolering för-
nöjer man sig med både dragspel och fiol. Paret Edman trakterar
briljant sina instrument, och . . .*

... gamle Abel Mikaelsson tar upp de gamla melodierna på sin fiol, sedan han satt nytt lock på den. — Foto Ernst Manker.

Jättebjörken i Rödningsträsk — byns vådräd — är kanske den största björken i hela Skandinavien. — Foto Ernst Manker.

tensiv rensköttsel. Som ett monument stod en jättelik stubbe med uthuggna hål, en grindstolpe till hagen.

Läget, terrängen och markens beskaffenhet vittnade om en i övrigt utplånad lappvall. Många sådana kan mer eller mindre aningsvis skönjas i Silbo-folkets marker. Vi såg fler, och sagesmännen talade därom.

Men längesen är nu kåtalivet slut. Och renskötseln försigår enligt moderna principer. Renhjorden strövar i extensiv frihet hela sommaren och drives i hage — moderna hagar av järntrådsnät och slakor — för kalvmärkning och kastrering fyra eller fem gånger under sommaren och för slakt på hösten och vintern. Endast på vintern sker egentlig vallning. Då kan man ibland få hålla undan fjällapparnas renhjordar. Annars har man året om sitt område så avskilt för sig, att sammanblandning med andra hjordar och slitsamma renskillningar inte behöver ske.

Även om man under sommaren inte vallar renarna och inte sliter med dem i skillnings- och mjölkningshagar, så släpper man dem ändå inte vind för våg. Man följer dem med ögonen, ser hur de trivs och artar sig, lägger märke till goda avelstjurar, och vid samlingarna kastrerar man undan de mindre goda. Denna rätt så rationella avel och de tämligen ostörda betesmarkerna torde förklara rödingsträskrenarnas storlek och anseende.

På sistone hade man dock blivit något orolig för sin näringsbestånd. Det hade från kringliggande bondbyar kommit klagomål över höskador — mer än tidigare. Man ansåg knappast klagomålen berättigade, men så här nedanför lappmarksgränsen fick man bedriva rensköttsel endast med myndigheternas välvilliga tillstånd, liksom av nåd, även om man kunde falla tillbaka på gammal hävd. Och därför kunde det vara farligt med konflikter och trassel.

Skulle renskötseln upphöra, var det slut med alla existensmöjligheter i Rödingsträsk. Ungdomen hade börjat ge sig därifrån. I gårdarna var det mest gammalt folk och folk utan barn. Två av de sex gårdarna stod redan öde, köpta av skogsspekulanter.

Men det fanns också livskraftiga familjer. Och mitt uppe på vallen stod som ett vårdträd en jättebjörk, kanske den största i hela Nordskandinavien. Två man kunde nätt och jämnt famna om stammen. Närmare bestämt mätte den 317 cm i omkrets vid brösthöjd. Den var en djurgårdsekarnas like, och vi undrade, om den inte borde fridlysas. — Den fridlyser sig själv, svarade ägaren. Flera gånger hade han tänkt ta bort den, för den drog för mycket näring ur vallen. Men den tjocka och masurvresiga stammen syntes honom för svår. Den hade till och med trotsat åskan, som trots de förskräckligaste nedslag endast rispat barken. Nej, nu fick nog den stora björken stå. Den var vallens och byns medelpunkt, och hade traditionen rätt, skulle den första gården ha legat just där, med björken framför farstun.

Varje gård hade väl sin rönn framför gaveln — de nordliga bygdernas heliga träd — men över byn och hela åsen höjde den gamla björken sin väldiga krona, synlig på långt håll. Den var inte bara ett botaniskt naturminnesmärke, utan den bar på byns historia och stod som en symbol för det bestående, en helt lugnande symbol för den som kände oro för byn — om ock *dess* bestånd mer berodde på renstammens fortsatta höga kvalitet.